

Мусієнко Ю. А.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПЕРЦЕПТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКОГНІТИВНОЇ СТРУКТУРИ ОЗВУЧЕНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИТЧ

У статті розглянуто перцептивні особливості актуалізації англійської притчі на підставі проведеного експериментально-фонетичного дослідження, які зумовлені дією функціонально-прагматичної спрямованості мовлення мовця та його емоційно-прагматичного потенціалу.

Ключові слова: притча, притчевий дискурс, когнітивно-прагматична спрямованість, емоційно-прагматичний потенціал, перцептивні маркери, директивність, директивні інтенції.

В статье рассмотрены перцептивные особенности актуализации английской притчи на основе проведенного экспериментально-фонетического исследования, которые обусловлены действием функционально-прагматической направленности речи говорящего и его эмоционально-прагматического потенциала.

Ключевые слова: притча, притчевый дискурс, когнитивно-прагматическая направленность, эмоционально-прагматический потенциал, перцептивные маркеры, директивность, директивные интенции.

Perceptive peculiarities of English parable actualization in terms of phonetic experimental research is analysed in this paper. On the basis of the conducted investigation parables are determined by speaker's functional-pragmatic aim of speech and emotional-pragmatic potential.

Key words: parable, parable discourse, cognitive-pragmatic direction, emotional-pragmatic potential, perceptive markers, directives, directive intents.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки орієнтований на розгляд мовленнєвої діяльності в широкому соціальному контексті, що дозволяє отримати нові дані про соціально зумовлену варіативність мовних явищ, яка відбиває особливості вербалізації комунікативного наміру й адекватне використання мовних засобів, які слугують маркерами стратегії спілкування. У зв'язку з цим, вивчення просодичних характеристик комунікації вийшло за межі суто фонетичного опису і набуло нового когнітивно-прагматичного характеру.

При цьому накопичений у фонетичних дослідженнях матеріал переконливо свідчить про спроби вчених дослідити й пояснити взаємозв'язок сегментного й надсегментного рівнів мови з когнітивною системою мовця (Ф. де Сосюр; Е. Сепір; О. О. Потебня; В. фон Гумбольдт; А. А. Калита; О. Р. Валігура; Р. Шилкок та ін.). Разом з тим, відсутність системного підходу до вивчення феномену моралі з урахуванням когнітивних механізмів концептуалізації пізнавального досвіду людини у площині просодичного оформлення, визначають **актуальність** експериментально-фонетичного дослідження англійських притч.

Аналіз останніх робіт, присвячених дослідженню притчевого дискурсу, свідчить про те, що моральність та духовність привертають останнім часом зростаючу увагу лінгвістів та літературознавців, набуваючи ознак однієї із центральних проблем сучасної лінгвістики (див. праці І. В. Богачевська, Ю. В. Веремчук, Т. В. Данилової, І. В. Кузнецової, Р. І. Кузьміної, Л. І. Кушнарської, Л. С. Піхтовнікової, О. О. Товстенко, О. В. Тупахіної, І. М. Яремчик, L. Lowry, R. H. Stein, M. Turner, F. Th. Vischer та ін.). Проте, дискурс притчі, будучи невід'ємною часткою суспільної ідеології, морально-етичних норм, людської свідомості та пізнання, недостатньо вивчений саме в межах когнітивно-прагматичного підходу на просодичному рівні, тому й потребує обґрунтування специфіки просодичної актуалізації впливу когнітивно-прагматичних чинників на актуалізацію повчального повідомлення притчі.

З огляду на це, **метою** цієї статті є розгляд перцептивних особливостей лінгвокогнітивної структури текстів англійських притч, отриманих у результаті експериментально-фонетичного дослідження просодичної організації притчевих текстів. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких **завдань**: дослідити специфіку художнього сприйняття та емоційного спрямування притчевого дискурсу; розглянути особливості реалізації емоційно-прагматичного потенціалу в межах текстів притч.

Експериментально-фонетичне дослідження й узагальнення перцептивних характеристик просодичних засобів реалізації притчевого дискурсу в межах лінгвокогнітивного і прагматичного потенціалу здійснювалося відповідно до робочої класифікації англійських притч [3; 4]. Аудитори (інформанти й фонетисти) давали оцінку реалізації відносних величин інтонаційних параметрів функціонально-сміслових блоків і фрагментів із набором повчальних інтенцій притч, тексти яких було класифіковано на дві групи: притчі, що актуалізують раціональну етичну ідею, та притчі, що актуалізують ірраціональну етичну ідею.

Виходячи з потреб нашого дослідження, а саме лінгвокогнітивних і прагматичних аспектів просодичного оформлення в англійському притчевому дискурсі, було доцільним запропонувати аудиторам-інформантам оцінити тексти притч за розробленою нами класифікацією [5], що й увійшли до корпусу експериментального матеріалу, з позицій особистого враження від особливостей проголошення притчі. Отримані дані дозволили виокремити притчі з яскраво вираженими повчальними настановами, у яких найкраще проявляються перцептивні маркери, що уможливають декодування тієї чи іншої етичної ідеї, реалізованої у притчах, в чому й убачається наукова **новизна** нашого дослідження.

З огляду на це, на етапі аудитивного аналізу просодичних засобів англійських притч у межах їх лінгвокогнітивного і прагматичного оформлення, а також під час опису їхніх інтонаційних моделей, враховувалася фокалізація закодованого повчального повідомлення притчі за рахунок когнітивної якості мовлення мовця, що й

служе загальнонауковим значенням у лінгвістиці. Відтак аудитивна оцінка експериментального матеріалу, за допомогою залучення двох груп інформантів, уможливила аналіз і обґрунтування особливостей впливу просодичного оформлення англійських притч у результаті взаємодії прагматичних і лінгвокогнітивних чинників у породженні й декодуванні смислу їх повчального повідомлення.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення перцептивних ознак англійського повчального дискурсу відповідно до комплексної методики експериментального дослідження передбачало обов'язкове залучення до експерименту інформантів-носіїв англійської мови і проводилося з урахуванням особливостей сприйняття й декодування звукової інформації мовцем.

Аудитивний аналіз експериментального матеріалу інформантами, носіями британського варіанту англійської мови (5 осіб), уможливив: 1) установити природність/неприродність звучання експериментальних текстів притч і відповідність/невідповідність вимови дикторів орфоепічній нормі англійської мови; 2) кваліфікувати чіткість вимови диктора, зрозумілість почутого тексту, а також ступінь вияву емоційного забарвлення проголошених притч у вимові диктора як високий, середній, низький, емоційно незабарвлений; 3) з'ясувати композиційні блоки притч, їхнє комунікативно-прагматичне навантаження, ступінь повчальності змісту етичної ідеї та межу раціональності і ірраціональності характеру вчинків головних героїв. Крім цього, аудиторі-інформанти встановили: а) межу фокалізації закодованого повчального повідомлення притчі; б) метасимволічну спрямованість повчального змісту; в) когнітивну якість мовлення дикторів. Ураховувалась також додаткова інформація аудиторів-інформантів щодо характеру емоцій після прослуховування притчі у реципієнта та рівень залучення до когнітивних процесів за допомогою інтонаційних засобів, контексту або окремих лексичних одиниць.

У результаті проведеного дослідження англійських притч (близько 63 притчі, середніх за розміром та озвучених найвими дикторами, носіями англійської мови) за дидактичним змістом етичної ідеї було встановлено кількість притч, що схвалюють мудрість та розважливність (55,6%), і притч, що засуджують нерозсудливість та порушення моралі (44,4%). Відтак, з метою виявлення найбільш частотних значень функціонально-семантичного поля повчальності, виражених у притчевому дискурсі та представленими сімома різновидами директивних висловлень, встановлено такі типи впливу на свідомість реципієнта: 1) схвалення (7,95%), 2) засудження (12,7%), 3) попередження (19,05%), 4) навіювання (6,35%), 5) вказівка (15,87%), 6) порада (14,28%), 7) переконання (23,8%).

З огляду на це, прагматичний аспект вербалізованого тексту директивності притчі є визначальним складником моленьового акту, який передбачає введення реципієнта у довіру відносно 1) певного стану речей; 2) віри мовця у цей стан речей; 3) щирості подання мовцем себе як віруючого. За цих умов, досягнення мети проголошення притчі, зокрема досягнення емоційної реакції адресата і залучення його до когнітивних процесів, здійснюється саме за допомогою їхнього просодичного оформлення.

На основі отриманих даних щодо способу вираження повчальних інтенцій тексту притчі встановлено, що у 41,3 % текстів притч повчальність виражена імпліцитно. Корпус текстів, у яких мораль висвітлена експліцитно, становив 58,7 %. При цьому за обсягом контексту виділено 30,1 % реплікоутворюючих повчальних настанов та 69,9 % – текстоутворюючих директивних висловлень.

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що комунікативна інтенція – це складне когнітивно-комунікативне явище, яке формується потребою мовця як спрямованість до її досягнення на основі певних знань та уявлень про світ, і які становлять його концептуальну та мовну картини світу [1]. Інтенція вербалізується у комунікативній діяльності мовної особистості адресанта, який як мовець проявляє себе через породження та сприйняття висловлень, та як комунікант зазнає впливу регістру спілкування, комунікативної ролі адресанта, його соціального статусу. Звідси зрозуміло, що інтенція реалізується у дискурсивній діяльності та поведінці адресанта на основі його дискурсивного мислення та компетенції. Виходячи із цього, доцільно говорити про притчевий дискурс як сукупність ситуативно обумовлених повчальних інтенцій, що формують притчеві тексти. Суб'єктами інтенцій виступають і мовець, і аудиторія притчі.

Зважаючи на вищезазначені положення, з метою обґрунтування лінгвокогнітивних і прагматичних особливостей просодичного оформлення англійських притч, нам убачається доречним аналіз притчі як «поля інтенцій», яке наповнене набором характеристик, пов'язаних із семантикою й прагматикою притчевих текстів. Відтак фокус притч детермінується інтенціями адресата, його зацікавленістю об'єктом пошуку.

У ході аудитивного аналізу аудиторіями-інформантами встановлено також ступінь вираження директивності аналізованих притч, що сприяє розумінню закодованого етичного повідомлення. Отож носії англійської мови відзначили, що корпус досліджуваних притч високого ступеня директивності становив 46,0 %, середнього ступеня – 50,8 %, та низького ступеня – усього 3,2 %.

На основі отриманих даних щодо ступеня директивності аналізованих притч, слід відмітити відмінності показників, у залежності від семантичної спрямованості притчі. Так, модальність у притчевому дискурсі виявляє увесь спектр семантико-прагматичних значень, які засвідчують ставлення мовця до змісту комунікативних подій. При цьому, важливим є те, що у мовленні кого відображається взаємодія просодичних засобів як із засобами інших рівнів мови, так і з когнітивними процесами у свідомості людини, визначенню особливостей якої покликані сприяти аксіологічні контрасти з урахуванням їхнього прагматичного потенціалу. З огляду на це, виявлено чітку кореляцію ступенів директивності повчальних текстів, притч зокрема, і підтверджено, що високий ступінь директивності притчам із негативною етичною ідеєю (74,1 %), в той час як притчам із позитивною етичною ідеєю властивий середній ступінь повчальності (72,2 %). Таким чином, стає зрозуміло, що процес сприйняття і декодування повчальних інтенцій реципієнтом, прихованих у проголошених експериментальних текстах притч, прямо пропорційно залежав від їх ступеня директивності.

Зіставлення отриманих результатів дозволяє встановити, що у межах когнітивно-прагматичного дослідження текстів притч існує нерозривний зв'язок перлокутивного навантаження у мовленнєвому акті з ментальними процесами особистості, що призводить до становлення моральних цінностей шляхом пізнання. Перлокутивний чинник відіграє значну роль під час проголошення притчевого дискурсу, спрямованого на переконання людини у необхідності дотримуватися норм і правил життя та сформувавши певну поведінкову реакцію.

Окрім ступеня директивності, на процес декодування змісту сприйманих аудитором-інформантами повчальних інтенцій виражених у притчах значною мірою впливали кореляції раціональності та ірраціональності характеру вчинків головних героїв. Аналіз межі вияву раціональності/ірраціональності показав, що 52 % притч із негативною етичною ідеєю становлять високу межу ірраціональності, і середню – 48 %. В той час, коли 27,8 % притчевим текстам властива висока похибка раціональності, понад 55,6 % – середня, 13,8 % – низька, і лише 2,8 % притч цієї категорії притаманна нейтральна межа схвалення дій героїв.

Дослідження фрагментів озвучених носіями англійської мови притчевих текстів щодо коректності передачі їхнього смислу за допомогою інтонації, відповідності інтонаційного оформлення повчальних висловлень, їх прагматичній ціленастанові й емоційному насиченню дозволило встановити ступінь вираження мовцями емоційно-прагматичного потенціалу в повчальних реалізаціях притчевого дискурсу. У цьому зв'язку, зазначимо, що у кожній композиційно-смісловій частині тексту знаходиться відображення домінуючої прагматичної інтенції. Найбільш стійкі в інформаційному й емоційно-оцінювальному відношенні відрізки тексту є прагматичними фокусами, які є основою реалізації прагматичних категорій досліджуваного тексту, зокрема притчі [6].

Розглядаючи питання емоційно-прагматичного і когнітивно-прагматичного потенціалу притчевого дискурсу, слід звернути увагу на вираження сугестивності з метою забарвлення параболічної перцепції. Відповідно до досліджень [8], саме за допомогою сугестивності у свідомість входять стереотипи і мудрості, закріплені в притчах, як способу маніпулювання свідомістю. Відтак таке інакомовне навіювання, а саме директивні інтенції, впливають на підсвідомість реципієнта. З огляду на це, аудитором-інформантами було визначено когнітивну якість мовлення дикторів, які проголошували англійські притчі. Відповідно до результатів аналізу, проведеного на основі методу семантичного диференціалу [10], 41,3 % прослуханих притч викликають у слухача відчуття надзвичайної активності, емпатії та повного залучення до когнітивних процесів і отримали похибку «3+»; 54 % – властива похибка «2+», що свідчить про високий рівень когнітивної якості мовця під час проголошення притчі. У силу цього, лише 4,4 % досліджуваних притч із похибкою «2-» не викликали когнітивну активність і жодних емоцій у адресата.

З огляду на це, варто відзначити роль емпатії та її фокалізації [7] у притчевому дискурсі, якій властиве оформлення повчального висловлення, зокрема директивних інтенцій, за рахунок способу подання інформації мовцем у межах просодичного оформлення. Зіставлення результатів аудиторного дослідження інформантами-носіями мови дозволяє встановити, що високий ступінь емоційного забарвлення притч притаманний 33,3 %, 63,5 % корпусу досліджуваного матеріалу мають середній ступінь емоційності, і всього 3,2 % – низький. Таким чином, цілком зрозуміло, що 82,5 % притчевих текстів викликають у реципієнта роздуми і 17,5 % – співпереживання, стимулюючи тим самим когнітивні процеси свідомості.

Узагальнення результатів аналізу притч та їхнє зіставлення із відповідними даними перцептивного аналізу показало, що під впливом зміни полярності етичної оцінки дії героя у межах кожного структурного компоненту сюжету притчі (вступ та зав'язка, розвиток дії, розв'язка і мораль) відбувається відповідна зміна емоційного стану мовця (позитивна/негативна), тим самим впливаючи на емоційний стан реципієнта. Це явище пояснюється відомим феноменом асиметрії мозку та її функцією у комунікації [2], завдяки якій права півкуля під впливом певних емоцій, що виникають у мовця, керує інтонацією і забезпечує директивну актуалізацію тексту притчі, опрацьованого лівою півкулею. Отож відбувається взаємодія логічного й емоційного начал у свідомості індивіда. У цьому зв'язку, результати аудиторного аналізу свідчать про повну відповідність інтонаційного вираження прагматичної ціленастанови й емоційного навантаження досліджуваних текстів (93 %).

Аудиторним аналізом притчевих текстів було встановлено частотне переважання текстів середньої тривалості (1:07-1:57хв), типове для повчальної розповіді. Крім того, аудитором-інформантами вказували на щільну кореляцію особливостей просодичного оформлення притч із їхнім емоційно-прагматичним потенціалом. Аналіз також показав, що тексти з низьким прагматичним потенціалом не функціонують, адже 86 % притч сприяли роздумам реципієнта. Щодо диференціювання текстів із середнім і високим прагматичним потенціалом, то, за твердженням аудиторів, воно не викликає труднощів, оскільки реалізується через контекстуальне, просодичне і лексико-граматичне наповнення текстів. На цих підставах і був здійснений наступний етап аудиторного аналізу особливостей просодичного оформлення текстів англійських притч.

Відтак аудиторний аналіз емоційно-прагматичного потенціалу притч було проведено з метою з'ясувати, наскільки контекст повчального тексту впливає на розпізнавання емоційного значення слухачем, оскільки об'єктом дослідження є директивні/повчальні висловлення, які виникають у процесі проголошення притчі. Виявилось, що контекст, просодичне оформлення притчі та лексичні засоби значною мірою впливають на слухове сприйняття вираженої у притчі моралі та її декодування.

Узагальнення відповідей інформантів дозволяє зробити висновки про те, що лінгвокогнітивна структура повчальних висловлень відбиває ступінь інтенсивності емоційного збудження мовця, впливаючи на процес декодування етичної ідеї адресатом. Звідси випливає, що зі зростанням емоційного напруження збільшується кількість порушених просодичних моделей, пауз хезитацій, гучність, темп тощо. Крім того, структура повчальних блоків притч містить і оцінку подій, вражень, і розповідні, описові фрагменти з елементами доповнення, уточнення і пояснення, що зумовлює варіативність лексичних, граматичних, стилістичних і просодич-

них засобів актуалізації директивних інтенцій у притчевому дискурсі. При цьому саме мелодійний компонент виступає провідним на тлі природної взаємодії усіх підсистем інтонації.

Узагальнення отриманих результатів показало, що директивні інтенції у 14,3 % притч сприймаються як нейтральні за ступенем емоційності через обмежений набір усталених лексико-граматичних засобів, чітку темпо-ритмічну структуру з мало варіативною мелодикою. У той час як 85,7 % текстів притч містять більш емоційну реалізацію директивних інтенцій і вираження етичних ідей, за рахунок зростання і зниження гучності, прискорення і сповільнення темпу, підвищеного чи високого спадного термінального тону у поєднанні з меншим ступенем виразності інших ділянок інтонаційного контуру. Таким чином, лінгвокогнітивна структура аналізованих висловлень взаємопов'язана з концептосферою індивіда, й свідчить про вираження емоційно-оцінного ставлення мовця до об'єктивної дійсності й узагальнення емоційного досвіду у його свідомості.

Головні висновки. Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що інформанти чітко декодували провідні емоції і повчальне повідомлення притчі, звертаючи увагу на паузи різної тривалості, варіювання темпу мовлення від прискореного у блоках опису та розповіді до сповільненого у заключних висловленнях; підвищення гучності у блоках з емоційною домінантою моралі на тлі її зниження у розповідних та описових фрагментах притчі. При цьому очевидно, що взаємодія та модифікація таких перцептивних параметрів як гучність, темп, паузація активує глибинні компоненти особистого інтонаційного тезаурусу людини, що і є основою сприйняття та декодування повчальності притч [9, с. 138-151]. Результатами аудитивного аналізу підтверджено здатність збереження емоційно-прагматичного потенціалу повчального тексту, притчі зокрема, на основі взаємодії просодичних і лексико-граматичних засобів.

Перспективою використання обґрунтованих вище результатів дослідження вбачаємо у подальшому їхньому використанні у лінгвістиці під час обґрунтування закономірностей коректного просодичного оформлення англійських повчальних текстів і розробки відповідних методичних рекомендацій щодо особливостей їх варіативності.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Майорова И. А. О месте интонации в лингвистическом описании текста / Ирина Александровна Майорова // Просодическая структура текста: Сб. науч. тр. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза. – 1984. – Вып. 230. – С. 130-140.
3. Мусієнко Ю. А. Когнітивно-прагматичний підхід до дослідження притчі / Юлія Анатоліївна Мусієнко // Науковий вісник. – Частина 1. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. – С. 132.
4. Мусієнко Ю. А. Функціональні та структурно-семантичні характеристики англійських притч / Юлія Анатоліївна Мусієнко // Наукові записки. – Випуск 96 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 601.
5. Мусієнко Ю. А. Роль просодичних засобів в оформленні директивних концептів англійських притч / Юлія Анатоліївна Мусієнко // Наукові записки. – Випуск 105 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 550.
6. Саенко Т. И. Прагматика волшебной английской сказки и ее интонационная реализация / Татьяна Ивановна Саенко // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста: Сб. науч. тр. – К. : КГПИИЯ. – 1986. – С. 89-96.
7. Чейф У. Л. Данное, контрастивность, определенность, подлежащие, топики и точка зрения / У. Л. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. XI. – М. : Пог्रेस, 1982. – С. 277-316.
8. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Юрий Александрович Шерковин. – М., 1973. – 215 с.
9. Cook N. Tone of Voice and Mind: The connection between intonation, emotion, cognition and consciousness / Norman Cook. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 291 p.
10. Osgood Charles E., George Suci, & Percy Tannenbaum, The Measurement of Meaning. University of Illinois Press, 1957. – 360 p.